

МІФ ТУТЭЙШАСЦІ І ЯГО СУВЯЗЬ З БЕЛАРУСІЗАЦЫЯЙ І РУСІФІКАЦЫЯЙ

Сярод мноства міфаў, якія жывуць у свядомасці нашых людзей, значнае месца займае міф Тутэйшасці. Ён сцвярджае, што наш народ быў настолькі цёмным і забітым у 19 стагоддзі, што нават не ведаў, як ён называецца. На пытанне мужыку да якога народу ён сябе адносіць, хто ён па нацыянальнасці, той быццам бы адказваў: "Я мясцовы" (па-беларуску "тутэйшы"). А калі тут яшчэ ўспомніць, што згодна з марксізмам, нацыі паўсталі толькі з прыходам капіталізму, а капіталізму на нашых землях наогул раней не было, то атрымліваецца, што наш народ ніколі не быў нацыяй; была нейкая маса забітага і цёмнага насельніцтва.

Давайце разважаць лагічна, на прыкладах, бо яшчэ вялікі Ньютан нежак сказаў, што Прыклады важней, за Правілы. Уявім выпу, на якой жыве племя людзей, на выспе ёсць расліны, але няма ані адной жывой істоты акрамя людзей. Тады на пытанне этнографа, як называецца іх племя, людзі проста не зразумеюць, пра што іх пытаюцца. Цяпер уявім, што на выспе акрамя людзей жывуць жукі, матылі, папугаі, малпы і г.д., але няма ані аднаго іншага племені людзей. Тады на пытанне этнографа, хутчэй за ўсё, ён пачуе ў адказ - мы людзі. Калі ж на выспе жыве яшчэ адно племя, то на пытанне этнографа яму абавязкова назавуць назву іх племені. Але яно не можа быць "мы мясцовыя", таму што "мясцовымі" з'яўляецца і іншае племя, з якім яны напэўна на той жа мясцовасці ваююць за нейкія лужкі, лясы, пагоркі і ручайкі дзе яны таксама хочуць біць звера і лавіць рыбу.

Мы жывём у цэнтры Еўропы, і ў 18 і 19 стагоддзях, праз нас каціліся шматлікія войны, і нашыя людзі бачылі досыць іншых народаў і нацыянальнасцяў, пры гэтым яны называліся проста па імя арміі дзяржавы адкуль яны прыйшлі. Ці маглі ў гэтым выпадку нашы людзі не ведаць, што іх краіна называецца Літвой і таму яны ліцвіны? Зразумела, НЕ. Нашы сяляне, калі яны наведвалі 1-2 класы рускай ці польскай школы таксама ведалі пра бліжэйшыя краіны і народы. Гэта ім паведамлялася, акрамя арыфметыкі і пісьма, на ўроках геаграфіі. Калі ж сяляне не хадзілі ў школу, ці сядзелі з-за інваліднасці бязвыезна дома, то яны даведваліся, як называецца іх народ ад аднавяскоўцаў якія хадзілі ў школу, якія ўдзельнічалі ў войнах, былі ў палоне, хадзілі ў іншыя краі на заробкі, наведвалі кірмашы, размаўлялі са шляхтай, габрэямі і валацугамі, якія маталіся па свеце ў пошуках лепшага жыцця. Таму меркаванне аб тым,

што наш просты народ быў настолькі цёмны, што нават не ведаў, як ён называецца, трэба аднесці да разрады міфаў, г.зн. ўкара-ненне ў свядомасці людзей штучнага падману.

Яго крыніцай былі расейскія этнографы, якія ў канцы 19-га стагоддзя пачалі называць у наш край і вывучаць наш народ. Да канца 19 ст. Расейская Імперыя набыла канчатковыя свае памеры, і ў рускіх паўстала праблема аб культурнай перапрацоўцы заваяваных народаў. Апраўданнем русіфікацыі, за рэдкім выключэннем заняліся, у тым ліку і нават такія буйныя пісьменнікі як Л. Талстой і Ф. Дастаньёўскі. Першымі русіфікаваць павінны былі нас і ўкраінцаў, а калі хоць сіл, то і палякаў. Этнографы (свядома ці несвядома) пакліканы былі даказаць што наш народ гэта тыя ж рускія толькі сапсаваныя каталіцызмам і палякамі, і што яны гэтымі палякамі даведзены да такога быдлярчага стану, што нават не ведаюць, хто яны. Да этнографаў, таго ж Я. Карскага, у нашага народа цікавіліся хто яны (ці, дакладней, хто ён) толькі жандары і казакі, якія вылоўлівалі паўстанцаў 1863 года, і якія ўсёкага, хто не называў сябе рускім (дакладней, па веры праваслаўным), тут жа пачыналі падзвараць у лапамозе паўстанцам і цягнулі ў кутузку для высвятлення асобы і допыту. Каб выбрацца з гэтага непрыемнага становішча (ані палякам, ані рускім нашыя сяляне сябе не адчувалі, а ліцвінам назвацца было таксама небяспечна, як і палякам), каб хутчэй адчапіліся, сяляне павінны былі прымаць прыдуркаваты выгляд і адказваць: "Мы тутэйшыя, паночак (пан ахфіцэр), мы мясцовыя". Тое ж яны адказвалі, відаць, і Карскаму, які праводзіў свае апытанні.

Я не буду вышукваць цытаты ў пацверджанне сваёй версіі. Цытат "За" і Супраць", як заўсёды, можна прывесці дастаткова. Я скарыстаюся парадай прагматыкаў - ва ўсіх сумніўных выпадках, а згодна з постмодэрнізмам усе выпадкі сумніўныя, бо жорстка зафіксаванай рэчаіснасці па іх паняццях няма - я буду глядзець - падумаюць, або прыніжаюць зробленыя сцвярдженні самацэнку нашага народа. Сцвярдженне, што наш люд быў такі цёмны, што нават не ведаў, да якога народу ён належыць, адназначна да гэтага часу працуе на прыніжэнне самацэнкі нашых людзей.

Але такі погляд вельмі спадабаўся тым, хто праводзіў русіфікацыю, ён вельмі палягчаў яе. Маўляў, народ не ведае нават, хто ён, а мы яму нагадаем, нясем яму святло асветы, даём яму ўпершыню ў гісторыі

слаўнае імя "рускага" (праўда, не "чыстага", а толькі "белага").

Гэты міф, дзякуючы намаганням навукоўцаў заходнерусістаў, быў прыняты і часткай нашай інтэлігенцыі ў пачатку 20-га стагоддзя. Гэта, так званыя, адраджэнцы. Іх можна зразумець - калі яны пагадзіліся з новай назвай нашага народа - беларусы, то ўсялякую памяць пра Літву і ліцвінаў трэба было забыць; быць адначасова і беларусам, і ліцвінам немагчыма, асабліва, калі ты заняты адукацыяй людзей, гуманітарнай працай. Ці трэба нагадаць, што наогул тым, хто называўся палякам ці ліцвінам царскія ўлады заўсёды чынілі ўсялякія перашкоды ў працы і ў атрыманні адукацыі, а пасля 1917 г. рускімі большавікамі яны знішчаліся ў першую чаргу.

Нагадаем таксама, што ў канцы 19 ст. і пачатку 20 ст. не толькі ў Расіі, але і ва ўсім Свеце, былі вельмі распаўсюджаныя ідэі сацыялізму, паводле якіх нацыянальнае - гэта другаснае, гэта надбудова над эканамічным. Нашыя новыя беларускія пісьменнікі і паэты не маглі не адчуць гэтага ўплыву і натуральна пачалі апыяцца мужыкоў, іх побыт, іх гнілыя хаткі і выкрываць паноў-эксплуататараў. Еўрапейскія народы да гэтага часу ўжо ўмацаваліся як нацыі; палякі і прыбалты пасля некаторых ваганняў аддалі перавагу нацыянальнаму перад сацыяльным, а мы і ўкраінцы так і не вызначыліся, што важнейшае. Назва ўкраінцаў, якую ім далі рускія - **маларосы** была відавочна зневажальнай і яны адмовіліся ад яе адразу. Наша ж назва насіла замаскіраваны зневажальны характар - **белыя рускія** (здавалася б, нічога дрэннага), і трэба было быць вельмі праніклівым, каб убачыць, што з ім у нашай культуры будуць вялікія праблемы. (Падзеі апошніх 20 гадоў пацвярджаюць гэта). Назва **беларусы** кжа аб вытворнасці нашага народа ад рускіх, прышчапляе людзям комплекс непаўнавертаснасці. Тады пачынае працаваць ахоўны механізм ад прыніжэння, які выяўляецца фразай: "Рускі- беларускі - якая розніца?". Гэты механізм не змог закрыць нацыянальнае ў інтэлігенцыі, але просты народ яго (нацыянальнае) губляў, для яго закрывалася веданне аб слаўным мінулым нашага народа як Літвы і ліцвінаў, а толькі на Гісторыі і выхоўваецца самапавага і патрыятызм людзей. Цяпер трэба было зусім трохі высілкаў з боку Масквы, каб руская культура перамагла нашу. Прыляпіць жа яе як-небудзь збоку да рускай, чым займаліся ўсё 20 стагоддзе, не ўдавалася, бо войны культуры не ведаюць перамір'я і літа-

сці. На эміграцыі пасля вайны 41-45 г. некаторыя нашыя палітыкі былі настолькі супраць назвы **беларусы**, што адбываліся нават бойкі "беларусаў" з "крывічамі".

Хачу ўгадаць міф Тутэйшасці ў сувязі з п'есай Я. Купалы пад аднайменнай назвай. Купала таксама не ўспамінае пра сапраўднае імя нашага народа - **ліцвіны**; ён высьмейвае "польку" Насту Пабягунскую, "праўдзівага рускага" чалавека Мікіту Зноскі і ўсіх астатніх, хто не згаджаўся быць беларусам. Сваіх жа станоўчых герояў Янку і Аленку ён прымушае прасоўваць маскоўскі праект называння нашага краю Беларуссю, а народу - беларусамі. Але памяць пра тое, што мы ліцвіны, у народзе заставалася. Канстанцыя Скірмунт ў 1910 годзе, у час, здавалася б, пераможнага шэсця беларускасці ў нашым грамадстве, (а на самай справе толькі ў часткі інтэлігенцыі і зусім не сярод шляхты) адчайна "крыкнула": "*Ліцвінкай і толькі ліцвінкай я з Божай ласкі была, ёсць і да апошняга дыхання буду*". У канцы п'есы Янка і Аленка бягуць у вёску, дзе, як яны думаюць, жывуць несапсаваныя людзі, якім можна прышчапіць беларускасць. Але камуністы даволі хутка дабраліся і да вёскі і да пачатку вайны 41-45 гадоў ачысцілі і вёскі ад такіх наіўных Янкаў і Аленак; іх разам з нацыянальна арыентаванымі беларусамі-камуністамі ў канцы 30-х гадоў проста перасаджалі ці знішчылі. Знішчаць нашых нацыяналістаў пад шумок вайны працягвалі, як вядома, і чырвоныя ("беларускія") партызаны. Да 70-80 гадоў мінулага стагоддзя беларускасць ледзь тлела ў вузкіх колах гуманітарнай інтэлігенцыі. Н. Хрушчоў на прыступках АН БССР амаль з пагрозай патрабаваў ад вучоных пераходу на рускую мову (каб нам першымі пабудоваць камунізм).

Д'ябальскі працэс саманіжэння нашага народа дзякуючы амаль поўнай русіфікацыі і панаванню рускай культуры спарадзіў людзей гатовых адмовіцца не толькі ад сваёй мовы і культуры, але нават і ад імя беларуса. (Нагадаю крылатую фразу нашага кіраўніка, што мы і рускія адзіны народ). Такія людзі занялі ўсе галоўныя пасады ў краіне; цяпер норавы памяжчэлі; цяпер адпала неабходнасць завозіць катаў ОГПУ-НКВД-КГБ з Расіі, нацыяналістаў цяпер проста пазбаўлялі (і пазбаўляюць) працы і выганяюць у эміграцыю на Захад.

Цікава заўважыць, што ў 80-я гады мінулага стагоддзя падчас адлігі і галоснасці, якія ахапілі ўвесь Савецкі Саюз, у нас з'явілася аб'яднанне мала-

дых літаратараў пад назвай Тутэйшыя. З чаго б раптам? Здавалася б, пра паняцце тутэйшасці як сімвалу адсталасці, цемры і глупства можна было б і забыць? Але маладыя людзі свядома ці несвядома паняцце тутэйшасці супрацьпаставілі паняццю беларускасці. Яны як бы казалі - лепш быць тутэйшымі, г.зн. ніякімі, чым быць беларусам. Калі ты ведае (у тым ліку яшчэ жывыя чальцы гэтага аб'яднання), як можна патлумачыць гэты феномен, то паведамце праз газету.

"Тутэйшасць" набыла нават права навуковага тэрміну. Яго ўжываў В. Булгакаў ў сваёй кнізе "Гісторыя беларускага нацыяналізму". Яго выкарыстоўваюць палітолагі і сацыёлагі да гэтага часу. Напрыклад, палітолаг Ю. Чавусяў лічыць тутэйшасць адным з трох беларускіх нацыяналізмаў. (Гл. мат. Навукова-практычнай канферэнцыі "Праблемы сучаснай беларускай ідэалогіі", Рыга, 2012).

Інтэлігентам мінулага стагоддзя, пры панаванні палітэканоміі К. Маркса, якая тлумачыла капіталізм, сацыялізм, грамадскія сілы, культуру, была базай для ідэалогій левых і цэнтрэўскай партый, не ведаць пра сілу сімвалічнага і знакавага было дараваальна. Але не ведаць гэтага цяпер, калі палітэканомія Маркса страціла сваю тлумачальную і творчую сілу, калі рухальныя сілы грамадства цалкам змяніліся, - не ведаць аб сіле сімвалічнага, знакавага, лічу, недаравальна. Назва краіны і народа ў нашым канкрэтным выпадку гэта і ёсць Сімвалічнае і Знакавае.

У наш час краху беларускасці, і перамогі русіфікацыі, лічу мэтазгодным выкрыць гэты міф і падняць пытанне аб вяртанні нашаму народу яго спрадвечнага імя - ліцвіны. Міф Тутэйшасці, які расчысціў глебу для перайменавання нас з ліцвінаў у беларусаў, патрабуе абвяржэння. Адсутнасць Нацыянальнага моцна аслабляе наш народ - і ўладу і апазіцыю. Што да змены назвы, то нагадаю, што сучасныя грамадзяне Летувы, як вядома, называюць сябе летувісамі. Тыя, хто за вяртанне нам ранейшай назвы **ліцвіны**, але не хоча сутыкнення з летувісамі, вялікіх патрасенняў ў гісторыяграфіі і геапалітыцы, могуць выказацца за назву нашай краіны Літварусь (гэта скарочаная назва краіны ў мінулым - Літоўскай Русі), мужчыны пры гэтым будуць называцца літварусамі, а жанчыны ліцвінкамі.

Павел Біч,
канд. тэхн. навук,
пенсіянер.